

Чепурна З. В., Лисенко Г. Л.,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", м. Київ

КРИЛАТІ СЛОВА ЯК ОСОБЛИВИЙ РОЗРЯД ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті досліджуються крилаті вирази як особливий розряд фразеологізмів в заголовках до публіцистичних текстів та пропонуються деякі способи перекладу.

Ключові слова: крилаті слова, крилаті вирази, кліше, модифікації, субституція, експансія, редукція, актуалізація.

В статье рассматриваются крылатые выражения как особый разряд фразеологизмов в заглавиях к публицистическим текстам и предлагаются некоторые способы их перевода.

Ключевые слова: крылатые слова, крылатые выражения, клише, модификации, субституция, экспансия, редукция, актуализация.

In the article phrasal verbs like a special rank of phraseological units in the titles to journalistic texts are researched and also some kind of their translation are proposed.

Key words: winged words, popular expression, cliché, modification, substitution, expansion, reduction, actualization.

Актуальність статті зумовлена потребою дослідити особливості функціонування крилатих виразів (КВ) в публіцистичних текстах, а також визначити способи перекладу крилатих слів і їх модифікацій у заголовках до публіцистичних текстів.

Мета статті полягає у розкритті комплексного та різноаспектного характеру КС у заголовках до німецьких видань, аналізі їх структури та способів відтворення їх українською мовою.

Більшість вчених включають крилаті слова, а саме крилаті вирази, в розряд фразеологізмів.

Так, Пономарів О. Д. відносить крилаті вирази до фразеологічних висловів, тобто до стійких зворотів мови, "які семантично не діляться і складаються зі слів із вільним значенням, але які в процесі мовлення відтворюються як сталі мовні одиниці" [СУЛІМ 2001, 80].

"До фразеологізмів за ознакою відтворюваності у мовленні та усталеності компонентів складу можна віднести і прислів'я, приказки та крилаті слова і вирази" [СУЛІМ 2001, 139].

С. І. Ожегов розрізняє сталі словесні сполучення, які належать до фразеології у вузькому і широкому сенсі. Крилаті слова він відносить до фразеології в широкому сенсі (разом з прислів'ями, приказками, індивідуальними особливостями вживання словосполучень і фразо утворення у творчості окремих письменників) [Ожегов 1974, 192].

А. А. Реформатський розрізняє ідіоматику та фразеологію і крилаті слова він вважає об'єктом розгляду першої [Реформатський 1960, 95].

Широке розуміння фразеології представлено і в працях інших філологів. Вони, наприклад, стверджують, що до фразеологічних засобів мови належать не лише ідіоми, але і приказки, прислів'я, афоризми письменників, крилаті рядки віршів, сталі формули і звороти науково-термінологічного характеру, деякі канцелярські штампи і т. д.

Шварцкопф Б. С. вважає, що на сьогодні у фразеології співіснують принаймні 6 класів фразеологізмів: ідіоми, фразеологічні сполучення, паремії (прислів'я і приказки), мовні штампи, кліше, крилаті вирази [Шварцкопф 1996, 58-59].

Можна вважати крилаті слова фразеологізмами і за своїм оформленням. Виключення складають лише імена історичних осіб, які стали загальними (*Крез, Меценат*), а також імена міфологічних і літературних персонажів (*Аполлон, Обломов*). Будучи однослівними одиницями, вони не можуть вважатися фразеологізмами, бо є генетично словосполученнями.

В. С. Виноградов виділяє три типи фразеологізмів: лексичні, предикативні та компаративні. Виходячи з їх характеристики та прикладів фразеологізмів, наведених автором, можна зробити висновок, що крилаті вирази можна віднести як до лексичних (*ахіллесова п'ята, яблуко розбрату*), так і до предикативних фразеологізмів (*Мислю, отже існую Декарта; Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти* Сократа) [Виноградов 2001, 162].

Інтеграція крилатих слів у фразеологію спричинила розшарування колись єдиного масиву мовних фактів шляхом виділення пласта сталих словосполучень і речень, які мають літературно-історичне джерело, в окрему **категорію крилатих** виразів або розчинення їх у відповідності з вибраною концепцією і з урахуванням семантики кожного окремого звороту серед різних типів фразеологізмів: більшість було віднесено до фразеологічних виразів (пушкінське *Любви все возрасты покорны*, лєнінське *всерьез и надовго*) інші відійшли до фразеологічних зрощень і єдностей (міфологічне *Ахіллесова п'ята, синій птах* Метерлінка, біблійне в *костюмі Адама* (ФСРЯ, 373, 368, 210), а також до фразеологічних сполучень (біблійне *кромішнє некло* [Шанський 1985, 62]).

Бажаючи конкретизувати об'єкт фразеології саме як лінгвістичної дисципліни, більшість дослідників небезпідставно вважає за доцільне залучати до розгляду у ній лише ті категорії крилатих виразів, які мають суттєві структурні і семантичні ознаки фразеологічних одиниць (зокрема компонентність складу). Ось чому одиничні слова образно-метафоричного вжитку, які фіксуються у збірках крилатих слів за особливостями їх семантики, не аналізуються у фразеології, завданням якої є вивчення комплексу слів, лише окремо оформлених лінгвістичних одиниць. Залишаються за межами фразеології й афористичні масиви, що фігурують у писемній та усній мові як цитати, необхідні для увиразнення думки [СУЛІМ(6) 1973, 438].

Відомі визначення КС, варіюючи у наукових текстах, виявляють ряд принципових спільних рис:

"**Крилатими словами** є висловлювання, вирази чи ім'я, які тривалий час *вживаються в широких колах населення*, причому, не обов'язково рідною мовою, історичного автора або літературне походження якого можна прослідкувати чи довести" [Büchman 1925, XII].

“*Крилате слово* – завжди натяк, нагадування про визначну думку, момент або обставини, завжди засіб заощадити громіздке тлумачення бажаної думки коротким і виразним словом або фразою...”. “*Крилате слово*” – це можливість використовувати в заголовках назви відомих пісень, фільмів, книг, а також відомі рекламні слогани, крилаті слова, інші цитати, а також їх варіювати, часто з наданням іронічного відтінку, виходять за межі лінгвістики”. Всі ці висловлювання наголошують на можливості довольного вираження як форми, так і змісту; при цьому читачеві має бути відомий вихідний текст.

За Архиповим газетно-журнальні заголовки, як правило, служать для того, щоб: а) привернути увагу читача; б) заздалегідь проінформувати його про зміст тексту; в) дати йому загальне уявлення про тональність тексту; г) організувати читачке сприйняття в процесі прочитання ним тексту.

Переклад газетно-журнальних заголовків вимагає від перекладача вирішення наступних задач:

На доперекладацькому етапі: 1) виявлення актуального змісту заголовка із змістом тексту; 2) визначення більш конкретної функціональної направленості заголовка; 3) виявлення ступеня і характеру експресивності заголовка; 4) визначення ролі заголовка в організації тексту.

На етапі власне перекладу:

можлива більш повна передача або часткова компенсація визначених особливостей заголовка з урахуванням закономірностей оформлення заголовків аналогічних текстів в газетах і журналах, які виходять українською мовою.

Історичні фрази, які стали крилатими словами і мають відношення до всесвітньої історії людства, порівняно легко відтворюються при перекладі, оскільки в мові перекладу, як правило, закріплюються т.з. *перекладацькі кліше*, набір яких необхідно засвоїти кожному перекладачеві. Розглянемо деякі з них:

Liebestachtblind – *Любов сліпа* (Платон)

Einerfüralle – *Один за всіх* (Вергілій)

Und sie bewegt sich doch! – *І все таки вона крутиться!* (Галілей)

Blumendes Bösen – *Квіти зла* (Бодлер)

Allesfließt – *Все тече, все змінюється* (Геракліт)

Der Würfel ist gefallen – *Жереб кинуте* (Юлій Цезар)

Achillesferse – *Ахіллесова п'ята* (міфологія)

Die EU als das gelobte Land – *Земля обітована* – ЕС (Біблія)

Arche Noah gelandet – *Ноїв ковчег висадився* (Біблія)

Jetzt oder nie! – *Тепер або ніколи!* (Шиллер)

Проаналізувавши заголовки (всього їх було розглянуто 87), ми можемо зробити висновок, що 18 з них містять КС/КВ з філософії, 16 – з Біблії, 15 – з міфології 14 – з літератури, 13 – з кіно, 11 – з історії.

Вирази, які містять модифікації КС/КВ, сприймаються як щось нове, несподіване, і цим, в першу чергу, пояснюється прагматичний потенціал модифікацій. Будучи експресивними одиницями мовлення, модифікації КС мають здатність викликати інтерес читача, фокусувати його увагу. З іншого боку, вони можуть “завальовувати” інформацію і дозволяють журналісту надати виразу певної нечіткості, неоднозначності, заохочуючи читача робити власні висновки та інтерпретації. Крилаті слова, а саме крилаті вирази, включаються більшістю вчених в розряд фразеологізмів, передусім за наступними ознаками: 1) відтворюваність у мовленні, 2) усталеність компонентів складу.

Розпізнати КС у тексті допомагають т. з. сигналізатори: лексичні, граматичні, структурно-мовленнєві, загальномовні або комбінації сигналізаторів.

Основними джерелами крилатих слів є: антична міфологія, історія, Біблія, література філософія, кіно і телебачення.

Виділяємо такі основні ознаки крилатих слів: 1) відтворюваність і сталість, 2) існування джерела походження, 3) популярність, 4) виразність, образність, 5) стислість, афористичність, 6) варіантність.

Крилаті слова можуть виконувати наступні функції: *номінативну, когнітивну, інформаційну, репрезентативну, експресивну, образно-метафоричну, естетичну*, а також виступати *засобом вираження іронії*. КС часто видозмінюються, модифікуються. Модифікації КС – це одиниці мовлення, які створюються оказіонально і, як правило, не фіксуються лексикографічними джерелами. Розрізняють наступні прийоми модифікацій: *субституція, експансія, редуція, граматичні модифікації, актуалізація*. Основними прийомами перекладу КС є калькування, підбір ідентичних чи аналогічних відповідників. Модифіковані КС перекладаються за допомогою лексико-семантичних і граматичних трансформацій, часто паралельно з калькуванням та підшукуванням відповідника. КС і їх модифікації у заголовках є ефективним засобом досягнення основної авторської мети – впливу на читача. Вони дають журналісту можливість висловити свою оцінку, привернути увагу реципієнта до предмету статті.

Література:

1. Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. – Berlin.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. – М. : Изд-во ИОСОРАО, 2001. – 221 с.
3. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи. – М. : “Высшая школа”, 1974.
4. Реформатський А. А. Введение в языкознание. – М. : Учпедгиз, 1960. – С. 95.
5. Шварцкопф Б. С. Основные параметры описания крылатых выражений современного русского литературного языка / Отв. ред. В. Н. Телия. – М., 1990. – С. 110-118.
6. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А. И. Молоткова, 4-е изд. стереот. – М., 1986.
7. СУЛМ. – 2001. – 139 с.